

Dionís Puig i Soler

L'etern estudiant (Puigcerdà, 1853 - Granollers, 1921)

per Francesc Roma i Casanovas

Primera part

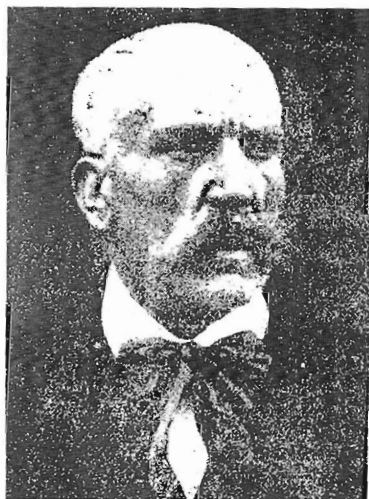
"Estimo á Granollers com si'n fos fill; duas vegadas n'estat lluny y tingueu per segur que he sentit greu anyorament d'aquesta terra que m'ha donat el pa y el dels meus fills" ¹

Dionís Puig i Soler, tot i les distincions de què es féu mereixedor en vida, entre les quals destaca el fet de ser anomenat Fill Adoptiu de la ciutat de Granollers, és un personatge gairebé desconegut de la nostra història. Els seus mèrits varen ser reconeguts tard i malament; després del seu traspàs, ha estat un granollerí oblidat fins a un punt que la seva obra no hauria d'haver permès mai. Però la ciència esborra dels rengles de la seva nòmina aquells que no poden demostrar la científicitat dels seus coneixements i la meteorologia, a la qual va dedicar més de trenta anys de la seva vida, és una pràctica que cada dia ha de contrastar les seves previsions amb la realitat. Potser per això va ser injustament oblidat aquell home que havia nascut a Puigcerdà, el 7 d'octubre de 1853.

Dionís Puig es traslladà a Granollers l'any 1882, on es casà amb Francesca Cadefau i Mogas², vivint a l'actual plaça de la Corona. Tot i que en els primers anys -abans de venir a Granollers- es dedicà a l'estudi de la història, terreny en el qual establí un quadre cronològic complet dels comtes de la Cerdanya, si per alguna qüestió cal recordar-lo, aquesta no és pas la seva dedicació als estudis de caire humanista, sinó que el terreny que conreà foren les ciències naturals, la metereologia i l'espeleologia especialment, com aquest article intentarà recordar. Però de qualsevol manera, no es pot passar per alt que també va tenir una certa activitat en el terreny literari, i que fou considerat per alguns un escriptor, aspecte aquest que ve avalat pel fet que l'any 1894 li va ser concedit un premi en el certamen modernista de Sitges³. Amb tot, Dionís Puig fou l'home que durant més de trenta anys es dedicà a l'estudi meteorològic fins al punt que ell creia haver trobat el mètode per preveure el temps amb vint-i-quatre hores d'avançada i d'una manera matemàtica. L'any 1899 va anar a París per tal de demostrar els seus coneixements, els quals havia adquirit de forma autodidàctica. Va ser també una persona preocupada per la defensa dels necessitats de Granollers i del seu poble natal⁴ i va ser qui va descobrir el retaule gòtic de l'església de Sant Esteve⁵. En un altre lloc he explicat la concepció científica i econòmica que tenia

Dionís Puig, una obra on sobresurt l'aigua i la seva utilitat⁶. És precisament aquesta preocupació allò que va fer que Puig es dedicés als estudis meteorològics i espeleològics.

Dels primers anys de vida del nostre personatge sabem ben poca cosa, per no dir res. A banda dels seus estudis històrics fets a Puigcerdà, podem

Dionís Puig

Foto Lauro

suposar que estigué en profund contacte amb la ciutat de Vic, on sembla que passà part de la seva joventut estudiantil⁷. Només arribar a Granollers, Puig entrà en contacte amb els cercles lletraferits de la ciutat i ja al final de 1882 el trobem com a "company de redacció" de l'*Eco de Granollers*⁸. No he pogut confirmar si era ell qui s'encarregava de la secció anomenada "Afecciones meteorológicas de la semana", una secció que ofereix unes primeres dades meteorològiques, potser no massa rigoroses encara, però ja interessants. Així, l'*Eco* publicava un quadre amb la temperatura assolida cada dia (a les 7, 15 i 22 hores) i una sèrie de dades qualitatives sobre l'estat de l'atmosfera, concretament la presència o absència de

núvols o pluges. D'altra banda, convé deixar clar d'entrada que la seva dedicació a la meteorologia es féu a banda de qualsevol ensenyament reglat. El seu mètode d'aprenentatge fou l'autodidactisme. De qualsevol manera, ja l'any 1892, en un article que publicà a *La Vanguardia*, podia parlar de la necessitat de treballar en el sentit de provocar la pluja artificialment, recolzant les seves idees en sèries referents al número de dies de pluja a la nostra ciutat durant cinc anys, tot comparant-los amb un estudi semblant fet a la ciutat de Puigcerdà per Armengol Saló. En aquest mateix article Puig ens parlava que la possibilitat de provocar la pluja artificial ja l'havia defensada onze anys abans, és a dir, en 1881¹⁰.

Sabem que ja en 1893 era soci delegat a la nostra ciutat del Centre Excursionista de Catalunya (CEC) i que se'l considerava un aficionat als estudis meteorològics¹¹. El mes de juny, amb motiu del trasllat de les restes de Ramon Berenguer tercer al Monestir de Ripoll, Puig, com a soci delegat del CEC, sortí a saludar la comitiva al seu pas per Granollers, talment com a la

Garriga ho féu Pareras, Barnils a Centelles i V. Plantada a Mollet¹². Al final de febrer de 1894 dictà una conferència al local del CEC per donar a conèixer els seus treballs de temàtica meteorològica, a la qual la Junta Directiva d'aquella entitat acordà convidar els presidents de l'Ateneu Barcelonès i de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts¹³. No hi ha constància que hi assistís el president de l'Ateneu, però sí que sabem que ho feren Rafel Puig i Valls (president de l'Acadèmia de Ciències) i Baltà de Cela, director de l'observatori

Foto Hemeroteca Josep Móra

Norbert Font i Sagué

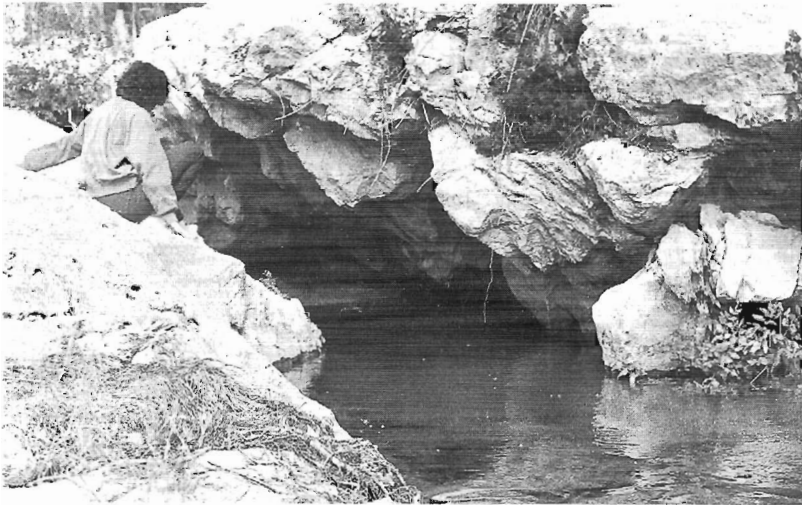
meteorològic de Vilafranca. En aquest marc, Puig va defensar una teoria tèrmica sobre el funcionament atmosfèric, teoria que refusava la dels corrents atmosfèrics desviats pel moviment de rotació terrestre. Amb preocupació, exposà com el règim metereològic de Catalunya havia canviat, com ho demostraven la baixada de temperatures a l'hivern i a la primavera i la manca de pluja a l'estiu. Per a ell, aquest canvi climàtic es devia al despoblament dels boscos mediterranis, fet pel qual féu una crida per evitar la seva tala. Vull ressaltar el fet que diferents excursionistes es preocuparen en aquells anys per aquest tema i que el mateix Puig i Valls serà més endavant el president de la festa de l'arbre a nivell estatal, una iniciativa que Puig defensà en aquella conferència, com també ho féu amb l'establiment de premis als propietaris que més fessin per repoblar els seus boscos¹⁴. Com diu Jordi Planas, és a ell a qui cal atribuir l'inici de la festa de l'arbre a Catalunya, la qual es remunta a 1894¹⁵.

Sobre aquesta conferència sabem que el 27 de febrer la Junta Directiva del CEC acordà per unanimitat enviar un vot de gràcies a Puig. També sabem que en ella utilitzà un globus terraquí i que Artur Osona va "escriure" un mapa mut d'Europa, fets que ens indiquen l'escala gairebé mundial de les seves idees¹⁶. Igualment, en aquelles dates féu una altra conferència a l'Ateneu

Barcelonès, davant d'una concurrència que el periodista que redactà la nova qualifica de selecta, tot i no ser nombrosa¹⁷ (no oblidem que l'Ateneu era una de les entitats més típicament burgeses de la Barcelona d'aquells anys).

El vincle entre Dionís Puig i el CEC és molt fort en els darrers anys del segle XIX, així sabem que col.laborà en una excursió d'aquesta entitat al castell de la Roca al final de 1893¹⁸. Tanmateix, al final de gener de 1895, amb motiu de celebrar-se el nomenament d'una nova junta d'aquesta entitat, al restaurant "Au lion d'or", Dionís Puig prengué la paraula. Primer *La Vanguardia* i després *El Congost*, es feren ressò de l'acte amb les paraules següents: *"Difícil de condensar en pocas palabras el elocuente brindis del señor Puig (delegado del Centre en Granollers) quien con gráfica expresión y pintorescas imágenes trazó un ingenioso paralelo entre la expansiva del regionalismo catalán en todas las manifestaciones de la actividad humana y la acción igualitaria y por lo tanto enervadora del centralismo y sus consecuencias para todo cuanto tiende al progreso y la vida de las regiones"* ¹⁹. Els anys posteriors registren diferents donatius a aquesta entitat: tot i que no he repassat tots els possibles casos, l'any 1904 fou un càntir de vidre provinent d'una masia de la serra de Bertí i en 1895 unes "ulleres de campanya" amb el seu estoig²⁰.

L'any 1896 una nova iniciativa de Dionís Puig el farà escriure amb lletres d'or el seu nom en la història de l'espeleologia a Catalunya. En l'acte de la

F. Roma

Sorgència de l'Avencó. Les Barbotes, Bigues

sessió de la Junta Directiva del CEC del 10 de març de 1896²¹ es pot rememorar com fou “Llegit un projecte de circular i interrogatori del Sr. Puig, de Granollers, per dirigir-se a tots els delegats del Centre a fi de recollir totes les notícies possibles sobre l'Espeleologia de Catalunya, s'acordà que s'imprimixi i s'enviï a més dels delegats, als rectors i demés persones indicades en les regions ja reconegudes per haver-hi cavernes i aigües subterrànies”.

Posteriorment, el 28 d'abril s'acordà que s'enviés a tots els delegats, mestres i rectors la circular-interrogatori sobre espeleologia catalana, 100 exemplars de la qual eren per a Dionís Puig. L'objectiu d'aquesta proposta era saber si hi havia cavernes i llacs, rius i corrents naturals subterranis “(...) que és el que en tecnicisme modern s'entén per espeleologia”²². Els resultats foren minsos, (no passaren de 25 les respostes rebudes), tot i que això no impedí que l'any 1897 Font i Sagué qualificués Puig com el “verdader introductor d'aquesta ciència a Catalunya”, referint-se a l'espeleologia²³.

La història de l'espeleologia moderna a Catalunya comença l'any 1896 quan ens visità Edouard A. Martel. Aquest espeleòleg francès vingué a Barcelona convidat pel CEC i junt a Osona i Castellanos va visitar la cova del Salnitre (Collbató) i amb Vidal i Carreras, Font i Sagué, Vintró i Galbany explorà la Fou de Bor, a la Cerdanya. Per a algunes fonts -en aquest cas concret pel secretari del CEC, Jaume Massó i Torrents-, l'interrogatori que parlàvem abans s'havia fet per tal de facilitar la seva feina a Catalunya²⁴. Està acceptat que la vinguda de Martel marca el punt d'arrencada dels estudis espeleològics a Catalunya, sobretot a partir de l'energia que hi esmerçà Norbert Font i Sagué, qui és tingut per l'introductor de l'espeleologia en el nostre país (ja hem vist com aquest, modestament, donava aquest títol a Dionís Puig). Posteriorment, el geòleg Lluís Marià Vidal, en aquells anys president del CEC, decidí proveir de material Font i evitar un accident mortal per a aquest; alhora, Manel Girona aportava capital per permetre l'exploració de les seves propietats del Garraf. Resulta curiós -o vergonyós, segons com es miri- l'oblit sobre el paper que va tenir Dionís Puig en tot aquest arrelament dels estudis espeleològics a casa nostra. Fins i tot Faura i Sans²⁵, en parlar del *Catàleg Espeleològic de Catalunya* i reconèixer l'ajut de diferents persones en la seva realització oblida la figura de Puig. El catàleg de Font es féu partint d'un estudi anterior (1894) de Puig i Larraz (*Cavernas y simas de España*, on citava 164 cavitats a Catalunya) perquè tot i les dades aportades per la circular-interrogatori, encara eren poques. El que féu Font fou esmenar el treball de Puig i Larraz a través de les respostes a l'interrogatori, les dades recollides per ell mateix o per companys seus, etc²⁶. En total catalogà 333 cavitats a Catalunya.

Un cop fet aquest treball, i seguint les indicacions de Dionís Puig i Sagué

emprenia la tasca d'explorar una a una totes les cavitats catalanes, i comprovar les dades anotades al Catàleg. Així, entre altres exploracions, l'any 1897 es dirigeix a Bigues i als cingles de Bertí, amb un primer objectiu que seria l'exploració de les Barbotes i l'Avencó. En arribar a Granollers volgué visitar Dionís Puig perquè aquest en coneixia l'emplaçament exacte, però aquest es trobava fora ciutat i aquest encontre no fou possible. Posteriorment, Dionís Puig dedicà els seus esforços als estudis meteorològics, culminant amb la seva anada a París l'any 1899, mentre l'espeleologia catalana dequeia després d'aquesta arrencada, deixant Font i Sagué de fer exploracions des de 1901, segons algunes fonts per manca de mitjans²⁷ i altres per manca d'ajut²⁸. No és fins 1907 que els estudis espeleològics es reprenen a casa nostra, però llavors la figura, i sobretot la metodologia, de Dionís Puig ja no seran les més adients per continuar la tasca començada anys abans. Som a l'època del Club Muntanyenc i les seves exploracions sistemàtiques i sobre el terreny, un espai reduït, ja no el conjunt nacional.

Coincidint amb aquesta davallada de l'estudi del subsòl, s'inicien per a Puig els millors dies en la seva vida com a meteoròleg. Ja l'any 1896 Puig havia resultat guanyador d'una escriptura de plata oferta per l'Ajuntament de Granollers a una obra sobre el clima de Granollers quant a la higiene i l'agricultura, premi convocat pel Casino de Granollers²⁹. Vull recordar, potser només com a anècdota, que un estudi de Norbert Font i Sagué sobre el Vallès també fou premiat aquell any en aquell premi excepcional. Alhora, Dionís Puig fou guardonat l'any 1898 amb el segon premi, consistent en mil pessetes i un diploma, en el concurs "Torres" per una memòria sobre l'hemorràgia cerebral. El nostre meteoròleg recollí el premi en el saló d'actes de la casa de curació de Nostra Senyora del Pilar de Barcelona³⁰.

Finalment, després d'anys d'estudis, d'hores i hores d'observació, el nostre meteoròleg es trobava en condicions de demostrar com es podia preveure el temps amb vint-i-quatre hores d'avançada. Pel febrer de 1899 viatjà a París, els diaris se'n feren ressò, i convertiren el seu triomf o el seu fracàs en un afer públic, més enllà del clos científic. Això el tragué de l'oblit en què habitava, rebé moltes felicitacions i dictà diverses conferències. Començà a col·laborar en *La veu de Catalunya* i *la Publicidad*, establint les previsions meteorològiques en funció dels telegrams que li arribaven de diferents parts del món informant de l'estat de l'atmosfera³¹. Com diu José Zulueta, el ministre Juan de la Cierva, a petició seva, va ordenar transmetre a Barcelona directament "el servicio meteorológico completo poniéndolo a disposición del público. (...) Gracias a esto Dionisio Puig, tomándose la molestia ímproba de venir diariamente a Barcelona acude a Telégrafos, copia los 60 ó 70 telegramas que le interesan, redacta un Boletín que aparece por la noche en la Veu

de Catalunya y al día siguiente en La Publicidad y con esto logra disponer de una prueba fehaciente para rectificar y ratificar su teoría"³².

Continuant amb el seu intent de provocar la pluja artificialment, al final de l'any 1901, entre l'estació i el cementiri vell de Granollers, es provaren dos canons granífugs (l'objectiu era bombardejar el cel intentant provocar la pluja). Un d'aquest canons era propietat de Dionís Puig. A aquestes proves assistiren Zulueta i el director de *L'art del pagès*, a més de diferents propietaris de la comarca (entre ells Jaume Maspons i Vicenç Plantada)³³. L'any 1903 publicava un treball titulat "el temps" en el *Calendari del Pagès*. El 31 d'octubre li eren públicament entregades al Casino de Granollers les ensenyes corresponents a la Creu d'Alfons XII que li havia estat concedida pel Govern³⁴. Ja que he parlat del Casino, em convé remarcar que Puig hi estigué molt vinculat, i que en fou president durant aquells anys, precisament un període molt important perquè es feren importants millores, millores que duïen l'empremta del nostre estudiós perquè sabem que com a elements decoratius hi havia dues cartes astronòmiques i un gran termòmetre, a més d'una làpida dedicada als fills il·lustres de Granollers³⁵. Referent a aquest tema, en ser-li entregades les ensenyes, Dionís Puig manifestà el seu amor envers la ciutat de Granollers (vegeu la cita a principi de l'article) i digué que no es cansaria de treballar per aconseguir que el Casino fos el centre de la cultura de la ciutat³⁶. Però pocs dies després d'aquestes manifestacions presentava la seva dimissió del càrrec, a causa d'unes crítiques mal encaixades a la seva gestió. No podem saber amb certesa si aquestes crítiques eren les mateixes que sabem que un diari de Barcelona li dedicà, intentant de "(...) *rebaixar la festa y de molestar als nostres companys que la varen organisar*"³⁷. Reunida la junta general de l'entitat, s'acordà per unanimitat un vot de gràcies envers Puig i ratificar-li la confiança dels socis³⁸.

L'any 1904 guanyà un premi en el Certamen Agrícola de l'Ateneu Feliuà (Sant Feliu de Codines) amb un treball sobre les pedregades. En aquest mateix sentit, l'any 1905 l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre publicava la seva obra *La sequía en España y sus causas*. També publicà "L'aigua (1905)", "Aforisme meteorològichs de Catalunya" (1906) i "Núvols" (1907) dins el *Calendari del pagès* i en 1908 guanyava els primers Jocs Florals de la Cerdanya amb un estudi sobre la metereologia d'aquella comarca. Tot i els anys que feia que n'havia marxat, Dionís Puig mai no havia oblidat del tot la seva terra nadiua i es dedicava al seu estudi talment com ho feia a la seva ciutat adoptiva.

NOTES:

- 1 Paraules atribuïdes a Dionís Puig. *La Veu del vallès*, 1 de novembre de 1903.
- 2 Aquest enllaç tingué lloc l'11 d'abril de 1883, segons *Eco de Granollers*, núm. 20. 15 d'abril de 1883.
- 3 *El Congost*, núm. 444. 11 de novembre de 1894. pàg. 2.
- 4 Per l'*Eco de Granollers*, núm. 20. 15 d'abril de 1883, sabem que el 10 d'abril d'aquell any, volent commemorar un dels atacs dels carlins a la vila de Puigcerdà i no podent assistir a la festa que s'hi celebrava, Dionís Puig va tenir la idea d'associar-se a la celebració fent una obra de caritat. Aquesta consistia en un "suculent" menjar per als presos de la presó del partit de Puigcerdà, seguida d'un cafè.
L'abril de 1895 Dionís Puig formava part d'una comissió procedent de la reunió de presidents i representants de societats i corporacions de Granollers per tal de recollir donatius per ajudar les famílies dels morts en el naufragi del "Reina Regente". En aquest naufragi hi perderen la vida unes quatre-centes persones, catorze de les quals eren catalanes. Formaven la comissió, a més de Puig, Vilaburgés (que havia estat escollit president del Casino l'any 1892), Comas, Margarit i Barangé. També el casino se sumà a la campanya, dedicant-hi el resultat d'una de les seves funcions, que tingué lloc el 21 d'abril de 1895, en la qual Margarit llegí la composició "Caridad", escrita per Dionís Puig (Vegeu *El Congost*, núms. 466-468. Abril de 1895).
- 5 Vegeu *La Gralla*, núm. 189. Granollers, 25 de gener de 1925. Pàgina 3.
- 6 "Consideracions sobre l'obra de Dionís Puig. L'agricultura i el problema de l'aigua". *Lauro*, núm. 8. Juliol-desembre de 1994. pàg. 14-17.
- 7 Como en la urbe Ausonense pasamos una parte de nuestra juventud y en sus centros docentes nos hicieron sentir las primeras impresiones, convertidas luego en profundo cariño a las ciencias naturales, (...)" escrivia en 1892 (*El Congost*, núm. 319. 10 d'abril de 1892. Pàgina 3).
- 8 Vegeu *Eco de Granollers*, núm. 2. 10 de desembre de 1882. La nota que apareix en aquest setmanari ens fa saber que a Puigcerdà havia mort el seu germà.
- 10 Puig, D.: "La lluvia artificial en España". *El Congost*, núm. 317. 27 de març de 1892. Pàgines 1-2. Es tracta d'un article publicat anteriorment a *La Vanguardia*.
- 11 Vegeu *Butlletí del CEC*, núm. 12. Gener-març de 1894. Pàgina 71.
- 12 Llibre d'actes de la Junta Directiva del CEC, vol.1, 1891-1897. Sessió del 13 de juny de 1893.
- 13 Llibre d'actes de la Junta Directiva del CEC, vol. 1, 1891-1897. Sessió del 13 de febrer del 1894.
- 14 *Butlletí del CEC*, núm.12. Gener-març, 1894. Pàgines 75-76.
- 15 Jordi Planas: "Dionís Puig: una vida dedicada a la recerca científica". *Lauro*, núm. 1. Granollers, setembre de 1990. Pàgines 24-28.
- 16 Llibre d'actes de la Junta Directiva del CEC, vol. 1, 1891-1897. Sessió del 27 de febrer de 1894. També la sessió del 20 de març recull un altre vot de gràcies a D. Puig per la seva conferència.

- 17 *El Congost*, núm. 413. 25 de març de 1894. Pàgina 3.
- 18 Llibre d'atès Junta Directiva del CEC, vol. 1, 1891-1897. Sessió del 14 de novembre de 1893.
- 19 Vegeu "Felicitación". *El Congost*, núm. 456. 27 de gener de 1895. El text transcrit havia aparegut anteriorment, segons la nota que l'acompanya, en *La Vanguardia*.
- 20 Vegeu les actes del 27 de desembre de 1894 i del 16 de gener de 1895.
- 21 Llibre d'actes de la Junta Directiva, vol. 1, 1891-1897.
- 22 *Butlletí del CEC*, núm. 22. Juliol-setembre de 1896. Pàgines 181-189.
- 23 Font i Sagué, N.: "Catàleg espeleològic de Catalunya". *Butlletí del CEC*, núm. 35. Desembre de 1897.
- 24 Massó i Torrents, J.: "Memòria del senyor secretari". *Butlletí del CEC*, núm. 25. Febrer de 1897. Pàgines 33-42.
- 25 Faura i Sans, M.: *Espeleologia*. Barcelona, Albert Martín editor, sense data.
- 26 Font i Sagué, N.: "Catàleg Espeleològic de Catalunya". *Butlletí del CEC*, núms. 24 al 35. Any 1897. Diverses pàgines.
- 27 X.: "Excursió espeleològica a l'avenc d'Ancosa". *Il·lustració catalana*, núm. 224. 15 de setembre de 1907. Pàgines 593-594.
- 28 Font i Sagué, N.: "Sota terra". *Il·lustració catalana*, núm. 235. 1 de desembre de 1907. Pàgina 781.
- 29 *La enciclopèdica*, núm. 1. Granollers, 31 de gener de 1897.
- 30 *El Congost*, núm. 617. 17 d'abril de 1898. Pàgina 3.
- 31 Segons una nota apareguda a *La veu del Vallès* (15 de gener de 1899), també publicaria aquestes previsions en *La correspondencia de España*, de Madrid, però aquest punt no l'he pogut comprovar.
- 32 Del pròleg de José Zulueta a *Dinàmica atmosfèrica y barografía de Europa*. Barcelona, Llibreria de Feliu y Susanna, 1913. L'exemplar que es guarda a la Biblioteca de Catalunya està dedicat a mà a Prat de la Riba.
- 33 *La veu del Vallès*, núm. 255. 3 de novembre de 1901. Pàgina 7.
- 34 Garrell, E.: "una festa de cultura". *El Congost*. 15 de novembre de 1903. "Homenatge á n'en Dionís Puig". *La veu del Vallès*, núm. 359. 1 de novembre de 1903. Pàgines 5-7.
- 35 *La veu del Vallès*, núm. 351. 6 de setembre de 1903. Pàgines 6-7.
- 36 "Homenatge á n'en Dionís Puig". Op. cit.
- 37 *La veu del Vallès*, núm. 360. 8 de novembre de 1903.
- 38 *La veu del Vallès*, núm. 363. 29 de novembre de 1903. Pàgina 7.

Dionís Puig i Soler

***L'etern estudiant* (Puigcerdà, 1853 - Granollers, 1921)**

per **Francesc Roma i Casanovas**

Segona part

L'any 1905 *La Veu de Catalunya* publicava una nota referent a l'intent de provocar la pluja artificial per part de Dionís Puig. S'hi llegia:

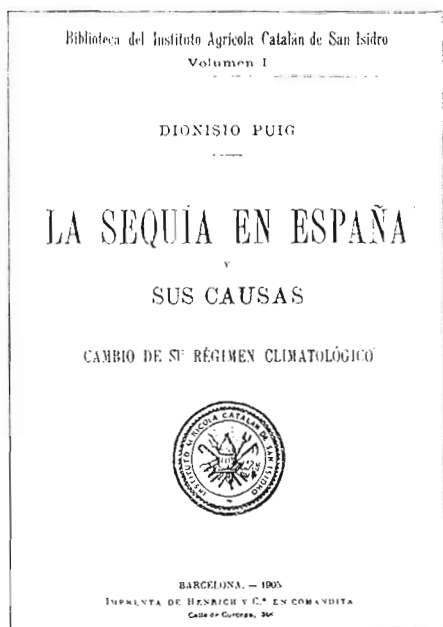
*"El Govern, y d'una manera especial el Rey, sembla que s'han interessat molt per las teorías del metereólech catalá, y dient que volen durlas a la práctica, han ofert nomenar tres comissions encarregadas d'estudiar el problema de la pluja artificial, de formar un plan de repoblació forestal y de fer un avens geológich agrícol de possibles alumbraments d'aiguas soterranias y perforacions artesianas"*³⁹

Pel que diu el comentari de la *Veu del Vallès*, un canvi inesperat del Govern va acabar amb tots aquells bons propòsits, que podien haver representat un impuls definitiu a l'obra de Dionís Puig. L'any 1910 guanyà el premi del museu de "la Mentora", d'en Ferran Alsina, amb el seu estudi *Calor i aigua* (dotat amb 6000 ptes., una quantitat gens menyspreable per l'època) i això fou el detonant perquè l'Ajuntament de Granollers el momenés fill adoptiu de la nostra ciutat. Però el poc tacte dels regents del municipi d'aleshores féu que li fos comunicat amb un simple ofici⁴⁰. Tanmateix, l'any 1917 Puig renuncià a aquest títol després que se seguís contra ell una important persecució judicial, que acabà fins i tot a presó. Segons reporta Jordi Planas, Puig es trobava, com a actuari del jutjat, entre l'Ajuntament i el Centre de Defensa Industrial i Comercial, que volia "Burlar el fisco", segons l'acta municipal del 10 de febrer de 1917⁴¹. Dionís Puig fou pres com a cap de brot de la disputa i en pagà els plats trencats. En la sessió del 10 de febrer, l'Ajuntament decidí no acceptar la seva renúncia, i el confirmà com a fill adoptiu⁴².

Sabem que en 1911 féu una altra conferència defensant les seves idees metereològiques⁴³, però, amb tot, la seva obra culmina amb la publicació en 1913 de *Dinámica atmosférica y barografía de Europa*, de 463 pàgines, una obra que aclapara pel seu volum i profunditat, resultat de trenta anys de treballs autodidactes, sobretot quan la sabem escrita per *"Un individuo aislado, sin guía de maestro, sin colaboradores ni auxiliares, sin recursos de colectividad pública ni particular, ganando el pan de la familia en prosaico oficio (-...)"*⁴⁴. Certament les condicions no eren les més idònies per a un treball d'aquest abast, fet que estigué a punt d'impedir que la seva obra sortís a la llum pública, perquè Eugeni d'Ors, "Xènius", ens diu que un dia, quan ja duia dibuixats més de tres mil croquis per il·lustrar les seves idees s'adonà que hi

havia una errada fonamental i estigué a punt de cremar tots el que havia fet, "Aquell dia, fou dia tenebrós i sentí que'l coratge li defallia. Estigué a punt de renunciar per a sempre més (...). Però, mentre baixava l'escala, la vella energia, un instant vençuda, se li va rebel·lar... Diu que va enrecordar-se, en aquell minut definitiu, de la seva raça i dels homes toçuts de la seva raça..."⁴⁵

Quan va publicar aquesta obra ja feia trenta anys que vivia a Granollers i n'havia estat declarat fill adoptiu. Fou llavors que els que l'havien vist créixer el recordaren i en Nissis (com se'l coneixia a la capital de la Cerdanya) fou nomenat fill il·lustre de Puigcerdà⁴⁶.

Dionis Puig va trobar un suport important en l'ACSI, que el 1905 va publicar el seu estudi "La sequía en España y sus causas"

Per a José Zulueta, aquesta obra assentava una nova teoria per estudiar els moviments de l'atmosfera i de les seves lleis en sortia la possibilitat de preveure el temps en un termini de 24 hores. Però també és aquest diputat a Corts qui ens indica que la importància de l'obra no existeix només per als científics, sinó que també interessa els agricultors, els navegants i moltes altres indústries, arribant a pensar en la possibilitat d'influir en el règim climàtic⁴⁷. En aquest sentit vull portar al record un article de Josep Ricart i Giralt que ens explicava com preveure el temps amb antelació era molt útil i interessant per la vida moderna, i que havia esdevingut una necessitat econòmica de primer ordre i afirmant que "Se ha llegado a exagerar tanto la aplicación de la previsión del

tiempo que en muchas regiones productoras de trigo, el precio de este cereal fluctúa con las oscilaciones de la columna barométrica"⁴⁸.

Ricart i Giralt, amb aquesta memòria, volia demostrar que la meteorologia acarada a preveure el temps havia sofert un gran canvi amb l'aplicació del telègraf. Això donava un caire diferent a les previsions que es podien fer des de llavors, però insinuant que calia rapidesa per poder establir les previsions

a temps. Tot i que Dionís Puig fou una persona al dia en aquest tema, Zulueta ens diu que hagué de suportar les burles dels seus contemporanis⁴⁹. Com a element gratificant, amb motiu de la publicació de la seva obra, *La opinión*, dedicà un número monogràfic al nostre meteoròleg el 2 de març de 1913. En aquest marc es recullen diferents escrits d'homenatge a Dionís Puig, entre els quals dues notes aparegudes al *The New York Herald*⁵⁰ i a *Le Temps*⁵¹ referents als seus treballs i al fet d'afirmar haver trobat el sistema per preveure el temps d'avançada.

En altres llocs he intentat demostrar com la preocupació per l'espeleologia i la meteorologia es vincula a la recerca d'aigua per utilitzar en l'agricultura i en diferents indústries del moment. Com altres autors del seu temps, Dionís Puig intentà regenerar l'agricultura espanyola per tal de fer-la més moderna i competitiva. *"De ahí que la agricultura, base de todas las industrias, más que todas, está necesitada del estudio constante para que el agricultor mejore sus cultivos y sus sistemas de riego; perfeccione sus explotaciones pecuarias y corrija el uso, a veces inadecuado, de los abonos; y aprenda, en fin, a laborar las tierras según establecen los modernos cánones establecidos por la ciencia"*⁵².

Hem de recordar que ens trobem en un moment en el qual s'ha produït una trobada important entre la ciència i les forces productives de manera que tots els sectors productius necessiten estar al corrent de totes les innovacions tecnològiques que es produeixen en aquells dies i que moltes vegades es poden aplicar als seus afers, als seus negocis. L'home de ciència esdevé imprescindible per al progrés i la modernització de les indústries del moment, com també ho esdevé per a aquelles persones que viuen del treball de la terra.

En aquest context, la pervivència a Catalunya d'un sector agrícola important que necessita acurar la seva definitiva modernització permetrà el sorgiment d'una situació en la qual es mantenen elements fins a cert punt desfasats junt a altres mostres d'indicadors d'un futur cada cop més basat en una agricultura intensiva i de mercat. En l'obra de Dionís Puig són ben vives les idees fisiocràtiques defensades en un moment en el qual aquest corrent de pensament econòmic semblava haver hagut de desaparèixer del nostre país. Però no fou així, el retard comparatiu de la nostra economia, amb un important pes del sector agrari, va permetre l'aplicació dels coneixements científics al desenvolupament de l'agricultura, quan encara al nostre país restaven molts temes pendents de ser solucionats. En aquest sentit hem de veure com Puig és un fidel representant d'unes idees que també defensava Joaquim Costa, qui amb la seva política hidràulica volia assolir el desenvolupament agrari i social del país.

Caricatura d'en Dionís Puig publicada a "El Narro" el febrer de 1909

Per a Dionís Puig i Soler, el signe indicador de la riquesa d'una nació era l'agricultura, la qual permetia convertir el treball de les persones en riquesa. Recordem que ell es queixava de la manca de densitat de població agrària, fet que el feia pensar que el problema espanyol era senzillament agrari i que calia aplicar-li diverses solucions⁵³. No es pot afirmar que les solucions que el nostre autor proposava per tal de solucionar aquest problema fossin simplement canvis tècnics, perquè la reforma de la propietat agrària és ben present en la seva obra. Però cal deixar clar que ell, com a home de ciència que era, es va centrar en els canvis que es poguessin introduir en l'agricultura a nivell tècnic per tal de fer-la més productiva i d'incrementar la riquesa del nostre país. "*El progreso del cultivo agrario es la base para el engrandecimiento nacional*"⁵⁴, pensava Puig.

Ara bé, en un país com el nostre⁵⁵, amb un clima caracteritzat majoritàriament per una sequera gairebé endèmica, amb un procés de desertització important, com a mínim detectat pel nostre autor i per molts dels excursio-

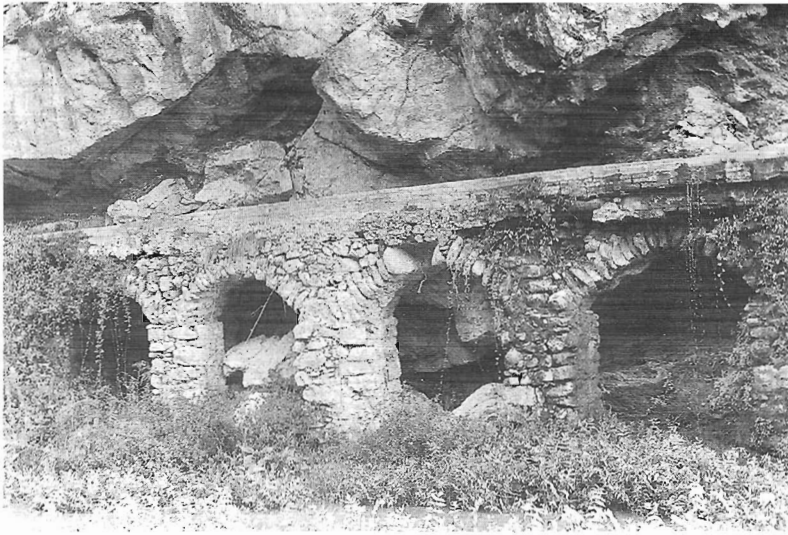
nistes de l'època, afavorir el desenvolupament de l'agricultura havia de dur aparellada la necessitat de tractar el tema del regatge i, com sembla evident, l'aigua havia d'adquirir valor de bé preciós. En aquest context és on l'aigua s'envesteix d'unes característiques especials, les quals reflecteix molt bé el nostre autor: *"El agua es la gran comandataria de la agricultura, el verdadero signo indicador de la riqueza de una nación, que siempre se halla en razón directa del caudal de agua que posee. Donde aparece un filete de agua, está en presencia de un elemento de riqueza, que aunque no se le utilice como generalmente sucede en España, subsiste, aunque en estado de potencia"*⁵⁶.

En l'obra de Dionís Puig, l'aigua esdevé d'un valor importantíssim com a font de millora econòmica i social. Qualsevol tipus d'aigua és interessant per a ell, especialment l'aigua de pluja, a la previsió de la qual dedicarà trenta anys de la seva vida i la qual es plantejarà en força ocasions de produir de forma artificial, com ja s'havia provat en altres llocs d'Europa. Aquest fet és paral·lel a la constatació que entre els primers espeleòlegs hi havia una idea clara, una idea que ja la vèiem en l'obra de Dionís Puig: l'aigua subterrània és una deu de riquesa per al país, endemés el seu cabdal es considerava gairebé inescotable. Per millorar l'estat de la nostra agricultura calia aprofitar els nostres rius i procedir al deslliurament de les aigües subterrànies. Aquestes idees varen ser molt importants en aquell moment.

L'espeleologia no només buscava un fi científic, sinó que també tenia una perspectiva de benefici industrial i agrícola. Es pensava en la utilització dels adobs que produïen les ratapenades dins de les cavitats que habitaven, ja explotats tradicionalment, i en l'aprofitament de l'aigua, tant usant-la com a força motriu (idea que també defensa Dionís Puig) com fent-la servir per incrementar la zona regable. Un darrer aspecte, menys rellevant per al que ens interessa, el trobem en la prevenció de la contaminació de les aigües subterrànies, la qual estava en la base de malalties de caire infeccioses.

L'aigua era l'or convertit en element líquid pels primers espeleòlegs i agraristes, però especialment per a Dionís Puig que el considerava el *"único indicador de la riqueza nacional"*⁵⁷. Segons aquest autor calia emprendre un seguit de mesures per afavorir que l'aigua de pluja s'infiltrés cap al subsòl, evitant així possibles inundacions del terrer alhora que s'atresorava el bé més preuat que ens havia donat la natura. Calia facilitar-ne l'acumulació, fins al punt que Puig parla que s'ha de llaurar els camps seguint les corbes de nivell del terreny, afavorint la seva absorció i evitant un drenatge excessivament ràpid, el que no hagués permès la seva retenció.

Un altre punt molt important en la visió de Dionís Puig i Soler és la seva defensa de l'extensió del regatge. En alguns passatges de la seva obra sembla com si l'única manera de solucionar els problemes del nostre camp fos

F. Roma

Aqüeducte del Rec de l'Avencó (Bigues). Les Barbotes

l'extensió de la superfície regada. En el cas espanyol, com va denunciar Puig, s'anava produint un progressiu i preocupant retrocés de la superfície arbrada. Aquesta disminució de la biomassa vegetal es devia fonamentalment a les tales indiscriminades de boscos i a les onades de focs forestals que semblaven endèmiques al nostre país. Ell va arribar a afirmar que el clima abraçador que dominava Espanya era un producte que no responia a cap llei física sinó a una accidentalitat provocada pel mateix home, així "*(...) los mismos locos que han destruido la flora nacional, convirtiendo el suelo patrio en paramal infecundo piden agua, pregonando que el sentido común es el menos común de todos los sentidos*"⁵⁸.

Dionís Puig va arribar a veure diferents vies per tal de solucionar el problema, la més espectacular potser seria la provocació artificial de la pluja, segons que s'havia provat en altres països europeus i com ell mateix experimentà en la nostra ciutat. En algun moment de la seva obra, la seva conclusió era que on no n'hi havia no en podia rajar i que si l'atmosfera no tenia prou humitat no es podia esperar que es provoqués cap pluja apreciable. D'altra banda, la solució més ecològica al problema de la sequera endèmica la va trobar en la plantació d'arbres. Dionís Puig va ser conegut pels seus esforços per establir la festa de l'arbre i per premiar aquells propietaris que més haguessin fet per la repoblació de les seves hisendes. Segons ell, l'arbre era

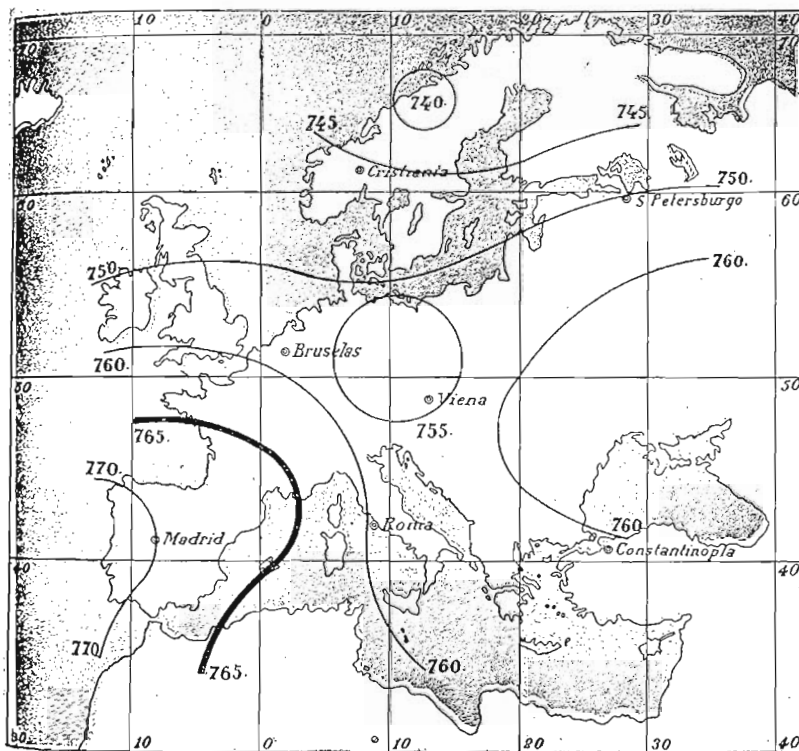
una preciosa bomba aspirant, capaç d'eleva l'aigua des de les profunditats de la terra, enviant a l'atmosfera grans quantitats de vapor d'aigua (a través de l'evaporació de les seves fulles). També la plantació d'arbres servia per evitar l'erosió dels sòls laborables i de les muntanyes, alhora que era una mesura preventiva contra les inundacions. De manera que l'increment de la massa forestal duria aparellat un augment de la riquesa nacional, com també produïa el mateix efecte l'increment de les zones de regatge, les quals ajudarien a elevar el volum de precipitacions anuals del país (molta aigua amb què es rega s'acaba evaporant). Si s'incrementava la zona regada a Espanya fins a cinc milions d'hectàrees, a base de repoblar amb arbres i de fer créixer la gespa en els vessants de les nostres muntanyes, es podria arribar a esperar que ploqués durant el període d'estiu⁵⁹. En la seva obra, el sagnat dels rius, la construcció de canals i sèquies, de pantans, mines, sínies i molins de vent era una mesura necessària, la qual havia de dur com a conseqüència l'enaltiment de la pàtria⁶⁰. D'altra banda, l'estudi de la meteorologia per a una persona de la seva mentalitat havia de ser una realitat ineludible.

L'any 1915, per primera vegada, se celebrava a Granollers la festa de l'arbre, consistent en uns parlaments (entre altres oradors prengué la paraula el mateix D. Puig), seguits del cant de l'himne a l'arbre per un cor de nens, acompanyats de l'orquestra "la catalana". Després es procedí a plantar dotze tillers i els infants foren convidats a un refrigeri obsequi de l'Ajuntament⁶¹. Amb aquest motiu el setmanari *El demócrata* publicà a primera pàgina un article recordant la conferència que Puig havia fet al CEC l'any 1894 i com a partir d'aquí s'havia anat arrelant aquesta festa⁶².

Amb més de seixanta anys, Dionís Puig, que segons un escrit⁶³ ja feia trenta anys que era representant del Centre Excursionista de Catalunya, seguia impulsant les activitats relacionades amb la pràctica excursionista. Josep Iglésies ens fa avinent que havia animat els joves que fundaren a la seva ciutat el Centre Excursionista de Granollers l'any 1916⁶⁴. *El Cingle*, que era el butlletí mensual d'aquesta entitat, ens fa saber que Puig havia encoratjat aquell estol de joves "amb la seva actitud", especialment en l'organització de la cursa Argenton-Granollers, una de les primeres curses excursionistes celebrades a Catalunya. Aquesta cursa era organitzada pel CEC, amb la col·laboració del centre granollerí i es dugué a terme el 10 de desembre de 1916. Es tractava d'una cursa per equips de tres persones, d'uns 18 quilòmetres aproximadament, pensada per a excursionistes i no per a corredors. Això feia que els equips participants haguessin d'anar guarnits d'excursionistes i amb una motxilla que no podia pesar menys de sis quilos; tampoc no es podia córrer i, per si de cas, una sèrie de controls amagats podien desqualificar aquells equips que decidissin fer-ho⁶⁵. Tot i que Dionís Puig no pogué

assistir a la cursa perquè molts més importants el dugueren fora vila, els socis del Centre Excursionista de Granollers deixaren escrit: *"Restem agraïts de debò al senyor Dionís Puig per la cooperació moral i material que va prestar a la festa"*⁶⁶. Hem de suposar que la seva col·laboració i suport a les tasques del Centre Excursionista no va acabar aquí, perquè sabem que aquest havia rebut alguns llibres que tractaven d'excursionisme, alguns d'ells donats per Dionís Puig⁶⁷.

Però tot això que estem veient no ens ha de fer perdre de vista que Dionís Puig ha estat fins fa poc, el gran oblidat, un home menystingut, tot i plantejar-se una empresa titànica i una tasca benedictina, com qualifica Zulueta la seva obra. Recordem que Dionís Puig i Soler va passar-se trenta anys de la seva vida despert de 8 a 10 hores cada nit, guaitant el cel, que havia gastat una

Hemeroteca Josep Móra

Una de les moltes il·lustracions de l'obra "Dinàmica atmosfèrica y barografia de Europa"

considerable suma de diners en llibres especialitzats i en aparells per al seu estudi, tasques que duia a terme endemés de la seva feina a l'Ajuntament de la nostra ciutat. Tot això enmig d'un clima on no era estranya la indiferència, quan no el menyspreu i la incomprensió envers la seva obra.

Pobre i cec, el 22 de gener de 1921 moria a la nostra ciutat aquest personatge tan singular, sense poder-se anunciar ni tan sols amb una trista nota als diaris perquè en aquells dies Granollers no comptava amb cap periòdic⁶⁸. Quan aparegué el primer número de *La Gralla*, es comentà aquest fet, demanant que Granollers honorés aquell personatge que, podem afegir-hi, malgrat els efectes de l'edat i de la seva situació pecuniària (de molt gran perdé la seva feina al jutjat a resultes de la persecució judicial de què hem parlat abans), tombat al llit demanava als qui el visitaven que escrivissin allò que els anava dictant. Amb el cap completament clar, redactava notes científiques (no és agosarat dir que morí conscient de no haver pogut acabar la seva obra) i escrits que es publicaren en la premsa de Madrid per tal d'evitar l'espoliació de les aigües de l'estany de Llanós, que eren la vida de la ciutat de Puigcerdà i de part de la Cerdanya catalana, tot i radicar en territori francès⁶⁹. *"Només de pensar que la seva terra pogués quedar-se sense aigua, tot ell vibrava de coratge"*⁷⁰.

L'etern estudiant, com A. Canal definí Puig⁷¹, ens mostra un clar exemple de com les concepcions ecològiques no són un invent dels nostres dies. Aquesta anàlisi holística és ben present en la seva obra perquè en Nissi no entenia els núvols (les coses del cel) sense les plantes (les de la terra), la pluja deslligada de les tales de boscos, les riuades sense vincle amb la deforestació, els ocells sense exercir el control dels insectes⁷². I els homes i les dones com a forces capaces d'entendre les lleis del món natural i d'usar-les pel seu benefici. Se l'ha qualificat d'illús i d'equivocat perquè volia controlar les forces naturals, perquè poca gent entenia les seves reflexions més enllà dels elements més tòpics. Però, en aquells anys, quants eren els que s'atrevien a fer una conferència amb un mapa mundi per expressar les seves idees? El món era per a ell una unitat i la seva obra depassava el marc casolà. L'any 1925, quatre anys després de morir, referint-se als refugis per a ocells que havia col·locat al jardí del Casino, Joan Cuch ens deia:

*"De l'obra granollerina de Puig, aquests petits refugis és el què en queda; més ens temem que prompte desapareixeran del tot. Aleshores, encara que no vulguem, ens farem solidaris d'aquells que deien que En Puig tenia manies"*⁷³.

Dionís Puig, l'etern estudiant, en la vida i en la mort fou injustament oblidat, potser ja era hora que recuperéssim el seu nom i la seva obra.

L'any 1994, la Junta Directiva de l'Agrupació Excursionista de Granollers,

a proposta d'un dels seus socis, decidí demanar a l'Ajuntament de la ciutat que es donés el seu nom a un carrer de la ciutat o que es bastís un monument en el seu record. Mentre esperem que aquests fets siguin una realitat, aquestes ratlles només han volgut ajudar a recuperar la figura d'aquest granollerí tan il·lustre com oblidat.

NOTES:

- 39 Text aparegut a *La veu de Catalunya*, reproduït en *La veu del Vallès*, núm. 445. 8 de juliol de 1905. Pàgines 4-5.
- 40 Busquets, Lluís: "Dionís Puig, hijo adoptivo de Granollers". *La opinión*, núm. 20. 2 de març de 1913. Pàgina 3.
- 41 Planas, J.: "Dionís Puig: una vida dedicada a la recerca científica". Op. cit.
- 42 *La Comarca*, núm. 198. 17 de febrer de 1917. Pàgina 7.
- 43 "Conferencia de Dionisio Puig. La pluja artificial á Espanya ó pous al Cel". *El Vallés*, núm. 12. 25 de juny de 1911. Pàgines 3-4.
- 44 Puig, D.: *Dinámica Atmosférica y barografía de Europa*. Op. cit.
- 45 Xenius: "Les déries nobles". *La opinión*, núm. 20. 2 d març de 1913. Pàgina 5.
- 46 "Dionisio Puig hijo ilustre de Puigcerdà". *La opinión*, núm. 45. 24 d'agost de 1913. Pàgines 1-2.
- 47 "(...) podemos acariciar igualmente la esperanza de disponer de bases científicas y por lo tanto seguras para influir en el mismo régimen climático", deia José Zulueta en el pròleg a "*Dinámica atmosférica y barografía de Europa*". Op. cit. Pàgina XI.
- 48 Ricart i Giralt, J.: "La previsión científica del tiempo" en *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes*. Tom I, anys 1892-1900. Barcelona, A. López impressor, 1892-1900.
- 49 "(...) sufrir la burla de los necios, el escarnio de los egoistas, las diatribas de los envidiosos y la chacota de los excépticos (...)" Paraules de J. Zulueta en el seu pròleg a "*Dinámica atmosférica y barografía de Europa*".
- 50 "A scientist who has made a special study of meteorology, particularly with regard to utilizing his observations for the purpose of forecasting weather conditions, communicates the follo wing prognostication for to-day." Seguia una descripció del temps que faria a Europa, des d'Escòcia a Marroc, Algèria i Tunis, passant pel mar del Nord, França i el Canal de la Mànega.
- 51 "Un savant espagnol, qui travaille en ce moment a l'Observatoire, croit être en état, grâce à des découvertes météorologiques faites par lui, de prédire un jour à l'avance le temps qu'il fera sur l'Europe et sur la France.
Nous nous prêtons volontiers à unes expérience et nous donnos ci-dessous le bulletin qu'il nous communique pour la journée de demain mardi (...)"
- 52 Introducció feta per l'IACSI al llibre de Dionís Puig: *La sequía en España y sus causas. Cambio de su régimen climatológico*. Barcelona, 1905 (Biblioteca de l'IACSI, vol. I).
- 53 Vegeu Puig: *La sequía en España y sus causas*. Op. cit. Pàgina 9.
- 54 Puig, Dionís: *Dinámica atmosférica y barografía de Europa*. Op. cit. Pàgina 206.
- 55 Convé matisar que Puig sempre parlava a un nivell estatal i que la pàtria a què feia referència era Espanya. Aquest era un tret característic, d'altra banda, de tot l'excursionisme de l'època que havia viscut.
- 56 Puig: *La sequía en España y sus causas*. Op. cit. Pàgina 15. Aquesta idea també es troba present en *Dinámica atmosférica y barografía de Europa*.

- 57 Puig: *Dinámica atmosférica y barografía de Europa*. Op. cit. Pàgina 206.
- 58 Puig: *La sequía en España y sus causas*. Op. Cit. Pàgina 7.
- 59 “Lograr la lluvia en verano justificaría en una nación bien regida los mayores sacrificios; pues bien, el sacrificio que se requiere en construir obras de riego que centuplican la riqueza general del país, acrecen la fortuna de los particulares y aumentan la población, lo cual es decir que cubren con creces el gasto que implican; el sacrificio que se requiere es crear riqueza forestal por la cual los extranjeros nos toman cuantiosos millones, ofrecer pastos abundantes a la ganadería, por la cual resultamos también en déficit y embellecer el paisaje haciendo atractiva la madre patria.” (extret de *Dinámica atmosférica y barografía de Europa*, Pàgines XI i XII).
- 60 Per a Dionís Puig, el concepte de pàtria es refereix al conjunt de l'Estat espanyol.
- 61 de Boét, M.: “La fiesta del árbol”. *El demócrata*, núm. 68. 28 de febrer de 1915. Pàgina 2.
- 62 “... y al César, lo que es del César. “*El demócrata*, núm. 67. 21 de febrer de 1915. Pàgina 1. En aquest article es llegia “Cataluña entera debe guardar al señor Puig, profundo agradecimiento y Granollers sentirse orgullosa de su hijo adoptivo”.
- 63 Stilus: “Cursa Argentona-Granollers”. *El cingle*, núm. V. Granollers, 1 de desembre de 1916.
- 64 Iglésies, Josep: *Enciclopèdia de l'excursionisme*. Barcelona, R. Dalmau editor, 1964. Vol. I. Pàgina 405.
- 65 Vegeu *El cingle*, núm. V. 1 de desembre de 1916.
- 66 *El cingle*, núm. VI. Granollers, 1 de gener de 1917. Pàgina 10.
- 67 ídem.
- 68 “Notes i comentaris”. *La Gralla*, núm. 1. 1 de juny de 1921. Pàgina 2.
- 69 “En memoria de Dionís Puig. La seva error més gran”. *La Gralla*, núm. 189. 25 de gener de 1925. Pàgina 1.
- 70 “Les aigües del Lanós”. *La Gralla*, num. 337. 1 de gener de 1928. Pàgina 1.
- 71 Canal, Alfred: “L'etern estudiant”. *La opinión*, núm. 20. 2 de març de 1913. Pàgina 6.
- 72 Puig col·locà al jardí del Casino unes olles per tal que s'hi refugiessin els ocells. Al respecte, Joan Cuch ens en digué “(...) aquellas olles que són el refugi dels pobres ocells, dels quals tothom en veu el mal que fan i no el bé, puix és insignificant el poc gra que mengen a canvi dels milers d'insectes que fan desaparèixer,” (“La mina i els minaires”. *La Gralla*, núm. 189. 25 de gener de 1925. Pàgina 7.)
- 73 Cuch, J.: “La mina i els minaires”. Op. cit.